

Benny Karpatschhof

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Handling, adfærd og det udelukkede tredje

Katzenelsons artikel er et vægtigt bidrag til afklaringen af et af psykologiens allermest centrale begreber. Den er som forventeligt vel-disponeret og -skrevet, ind i mellem med en prægnans som bliver tilspidset i en form præget af aforistisk brillans.

Jeg er enig med artiklens opfattelse et meget langt stykke, men er til gengæld uenig på et afgørende punkt. Derfor vil jeg med denne kommentar ganske kort resumere og begrunde begge dele, dels alt det, jeg kan tilslutte mig, og dels det punkt, hvor jeg vil argumentere for et afvigende synspunkt.

Handling

Ved handling forstår Katzenelson en *praktik*, dvs. en intervention over for noget (et objekt), der foreligger for et subjekt, for så vidt som denne praktik er kvalificeret af en intention, dvs. en hensigt.

Relationen mellem intentionen og handlingen selv er med Dag Østerberg's begreb et indre forhold. Katzenelson skriver herom:

Intentionen er ikke indeholdt i et indre indkapslet cartesiansk for-handlende mentalt rum (sind, sjæl, selv, vilje etc.), men i forholdet mellem subjekt og objekt som faktisk virksomhed. (s. 14)

Det er jo godt nok, som man siger, om det man er enig i. Men nu kommer problemerne, for der er så meget vi mennesker, går og foretager os, som ikke falder ind for denne klare intentionelle og dermed voluntære praktik-kategori. Der er for det første den nabo-kategori, som Katzenelson med Heidegger-agtig bindestregs-neologisme kalder for *for-handling*, dvs. de indledende mentale øvelser, vi foretager os, på overvejelsesstadiet, hvor en evt. efterfølgende handling bliver gjort til genstand for planlægning og endelig beslutning om iværksættelse.

Ved at skelne mellem for-handling og handling er det Katzenelsons intention (om jeg så må sige), at fastholde externaliteten, det genstandsmæssige, sociale ved handlingen, således at de voluntære fænomener, som mangler denne externalitet, bliver afgrænset som ikke *handlinger*, men *for-handlinger*.

Det er altså ikke denne afgrænsning, jeg finder problematisk, men den anden demarkation i forhold til kategorien handling, nemlig over for *adfærd*. Herved forstår Katzenelson ikke-intenderede praktikker. Katzenelson skriver herom:

Det er noget, der sker med mig, kommer over mig, foranlediget af enten ydre påvirkninger eller indre

legemlige og mentale faktorer. Det er sindsrørelser der ikke er "i min magt" fordi jeg ikke styrer dem i overensstemmelse med et mål og en intention, selv om jeg godt (a) kan initiere eller forårsage dem og (b) styre dem i overstemmerne med objektets væsen. (s. 9)

Katzenelson opererer ganske vist ikke med en skarpskåret dikotomi, men medgiver at der kan være indlejret adfærd i handlingen, og at der kan være glidende overgange, idet man kun kender handlingens intention til et vist punkt, og at noget henligger i hvad "Freud og ligesindede" kalder det ubevidste.

Heller ikke det har jeg noget at indvende mod.

Vandene begynder imidlertid at skille ved lokaliseringen af følelsesudtryk inden for kategorien adfærd.

At føle og udtrykke glæde eller sorg er ikke handlinger, selv om jeg er bevidst om at følelsen optræder, at det er mig den optræder hos, samt at jeg hvad gælde og sorg er. Det er adfærd, fordi jeg ingen intention har med følelsen, der er rent udtryk [...]. (s. 10)

Nu kan jeg sådan set godt leve med at mine (og mine artsfællers) mere eller mindre reflekterede følelsesrørelser bliver karakteriseret som adfærd, for det er nok rigtigt, i alt fald hvad angår affekterne, og det løser også et komparativt (og fylogenetisk) problem om de fælles rødder for følelseslivet hos homo sapiens og andre højere vertebrater.

Herved bliver følelsesudtryk anbragt i samme kategori som al ikke-menneskelig dyrisk virksomhed, nemlig kategorien adfærd, og det da meget rimeligt.

I min tankegang, der måske er endnu mere Hegeliansk end Katzenelsons (og det vil efter nogens mening allerede være rigeligt), er *adfærd* i dialektisk forstand *det uophævede gamle*, mens *handling* er *det ophævede nye*.

Katzenelson sætter er her et kategorialt skel og det med både konsekvens og strengthed:

Suveræne livsytringer i Løgstrups forstand er ikke handlinger, det er begivenheder, der kommer over os, adfærd. Talen taler spontant sig selv ud, den ved ikke hvorfor, som oftest. Zen og kunsten at skyde bue er nærmest anti-handling. En trolldom på din læbe, en afgrund i dit blik, i lyden af din stemme en drøms æteriske musik, en skat af evig visdom i smilehullet på din kind osv., den slags er ikke handling. Det er adfærd, uanset poetens og andre skønlånders protester. Det er handling, når Aarestrup sætter sig for digte,

men resultatet af dette forsæt og dets indvirken på mig er adfærd. (p12)

Jeg har betydelig respekt for Katzenelson begrebsmæssige konsekvens, en konsekvens der også omfatter extradiktionen af nogle af de ytringer, som han selv sætter allermest pris på, nemlig såvel de suveræne som de poetiske livsytringer. Når jeg er uenig er det ikke kun fordi, jeg nok er lidt mere sentimental, men også fordi der gemmer sig et afgørende problem bag spørgsmålet om kategorien adfærd som det gamle og kategorien handling som det nye, nemlig om de to kategorier opfylder Aristoteles med rette celebrerede princip om *tertium non datur*. Hvis dette princip ikke er opfyldt, er der nemlig en tredje kategori, som ikke er udelukket, men som tværtimod, foreligger, og som meget vel kan være mindst lige så interessant som de to allerede opstillede.

Denne kategori er nemlig i så fald - inden for min hjemmeavlede Hegelianske dialektik - *det ophævede gamle*, det vil sige det nye der fremkommer ud fra det uophævede, oprindelige gamle, i mødet med det nye. In casu vil jeg foreslå at kalde det der ifølge Katzenelson ikke kan eksistere for den *spontane handling*.

Lad os nu tage det ene eksempel på adfærd, som det må have smertet Katzenelson at deportere til denne inferior kategori, nemlig kunstnerisk aktivitet, i citatet knyttet til den fuldgode digter Årestrup. Nu har jeg en gang forsøgt at gå denne hæderkronede poet i bedede og vil derfor med en vis selvfølelse prøve at rekonstruere det hændelsesforløb, som har bestået i at frembringe digtet. Det er naturligvis muligt, at digtet er kommet flyvende til digteren nede på Lolland, bogstaveligt talt, ud af den blå luft, og så kan man for min skyld godt kalde det adfærd. Men lad os nu antage, at dette ikke er tilfældet, og det er i alt fald ikke hver gang et digt bliver til. Så skriver Katzenelson i citatet ovenfor, at det kun er handling i den korte stund, hvor digteren stiller sig ved skrivepulten, mens resultatet af dette forsæt og dets indvirken er adfærd.

Imidlertid siger de fleste kunstnere, at det ofte forholder anderledes end det her er skildret. Faktisk oplever de såvel en intention, målbevidsthed, som en slags styring over processen, altså en voluntaritet, der blot er af en anden type voluntaritet, end den der er forudsat i Katzenelsons handlingsbegreb.

Den der studeret sådanne processer mest systematisk er Csikszentmihalyi (1988 og 1989), som har indført betegnelsen *Flow* for den tilstand hvor selve modsætningsforholdet mellem intention og passiv hengivelse til begivenheden uden for ens kontrol på paradoksalt vis opleves som ophævet.

Forfatteren og i det hele taget kunstneren oplever således ofte, at stoffet, processen har fået sit eget liv, men uden at det på nogen måde indebærer, at hans eller hendes intention er sat ud af spillet.

Jeg vil her med al respekt for Csikszentmihalyi's fænomenologisk pionerindsats foreslå betegnelsen *den spontane handling* for denne kategori, der i Katzenelsons system tilhører det selvmodsigende og dermed udelukkede tredje.

Et andet eksempel på denne kategori er sådanne handlinger, der med reference til Løgstrup måske kunne kalde for *de suveræne handlinger*. Det vil sige handlinger, der både

er intentionelle, målbevidste, som handlinger skal være, men samtidig *rene* emotionelle ytringer.

Lad os fx. for vores indre skærm genkalde billedet af Wilhelm Brandt, der på sin politisk gennembrydende Østturné knæler ved mindesmærket i Warszawa. Lad nu være, at dette nok var en handling i den forstand at de var nøje forberedt og gennemtænkt. Min påstand er dog, at den slet ikke ville have virket, hvis den ikke samtidig havde været et spontant og suverænt udtryk for Brandts ægte følelser.

Et andet og nye eksempel kunne være fra Mandelas for nyligt med held afsluttede kampagne for præsidentvalget i Sydafrika. Her mødtes han med en af de absolut mest ekstreme boer-nationalister, en forstokket gammel general, som på det tidspunkt indædt kæmpede for en separatistisk boerstat. Mandela havde imidlertid aftalt et personligt møde med denne sin antipode, og gik med ægte varme og begejstring hen til boer-hugaffen, der faktisk ganske faldt for denne charmeoffensiv fra en så uventet kant. Nu vil jeg som i Brandt-eksemplet ikke udelukke et moment at villet skuespil i denne optræden fra Mandelas side. Det er imidlertid min opfattelse, at dette forsøg på forsoning og forbrødring slet ikke kunne være lykkedes, hvis det havde været skuespilleri i den forstand, at det kun var *villet* og ikke *følt*. Men nu var handlingen øjensynligt præget af ikke blot en vilje til at komme overens med modstanderen, men også af en oprigtig empati. Det interessante ved en sådan, bogstavelig talt, suveræn handling, er altså at virkningen hænger nøje sammen med foreningen af vilje og følelse, af ophævelsen af den modsætning, som i Katzenelsons teori er absolut.

Hermed kan vi for så vidt inddrage ikke blot skuespillerens arbejde med sig, men også den gode psykoterapeuts arbejde. For begges vedkommende er det ud fra min erfaring de suveræne handlinger, som er de vigtigste. Der hvor det gustne overlæg forsvinder uden at overlade vor virksomheds kurs til de frådende impulser og affekters blinde kurs.

Det er i foreningen af voluntær intention og emotiv spontaneitet, at vi rigtig fremstår for os selv og andre som hele og suveræne subjekter. Det er i fastholdelsen af det førmenneskelige i vores psykiske udstyr at den menneskelige psyke viser sin sande suverænit.

Referencer

- Csikszentmihalyi, M 1988 *Optimal experience - Psychological studies of flow in consciousness*, Cambridge: Cambridge University Press
- Csikszentmihalyi, M 1989 *Flow: The Psychology of Optimal Experience*, Harper.